

Niektóre społeczne uwarunkowania agresji u młodzieży

HANNA LIBERSKA
MIROŚLAWA MATUSZEWSKA

Uniwersytet Adama Mickiewicza

STRESZCZENIE

Główny problem pracy dotyczy wzajemnych oddziaływań występujących między percepcją postaw rodzicielskich przez dorastających, a ich zachowaniami agresywnymi. Badaniami objęto 86 dorastających (56 dziewcząt i 30 chłopców) w wieku 17-19 lat. W badaniach wykorzystano kwestionariusz percepcji postaw rodzicielskich oraz kwestionariusz zachowań agresywnych. Analiza porównawcza zebranych danych dostarczyła wniosków: Większość dorastających, którzy percypują postawy rodzicielskie jako niewłaściwe przejawia podwyższony poziom agresji.

WPROWADZENIE

Problematyka agresji zajmuje ostatnio wiele miejsca w publikacjach naukowych, popularnonaukowych i mass-mediach. Zainteresowanie to wynika z obserwacji życia codziennego, które obfituje w coraz to większą liczbę zachowań agresywnych przejawianych przez coraz młodszych ludzi. W odpowiedzi na to widoczne zapotrzebowanie społeczne podjęto próbę eksploracji przyczyn agresji w okresie dorastania.

Według koncepcji Bandury i Waltersa (1968) podstawową przyczyną agresji jest zerwanie związku emocjonalnego między ojcem a synem w okresie dzieciństwa. Wyniki badań tych autorów wskazują, że ojcowie są bardziej punitywni względem synów niż matki. Jednak w przytoczonych badaniach nie zamowano się przejawami agresji u dziewcząt (i w konsekwencji nie poszukiwano jej przyczyn).

W świetle teorii czterech czynników rozwojowych przyjmuje się, że środowisko społeczne, w tym środowisko rodzinne, wpływa w sposób istotny na kształtowanie osobowości dziecka, jego dojrzałości społeczno-emocjonalnej, wzorów zachowań, wyobrażeń o świecie, itd. (Żebrowska, 1975; Vasta i in., 1995; Przetacznik-Gierowska, Tyszkowa, 1996; Obuchowska, 2001). W literaturze przedmiotu przytacza się różne psychologiczne skutki wynikające ze sposobów wychowywania dziecka (Liberska, Matuszewska, 2001). Jeżeli rodzice są nadmiernie surowi lub nadmiernie ochraniający, czyli prezentują nieprawidłowe postawy rodzicielskie, to w zachowaniu ich dzieci można zaobserwować wiele reakcji niewłaściwych, w tym agresywnych (Ziemska, 1973). Natomiast akceptacja dziecka przez rodziców, okazywanie mu szacunku, stawianie wymagań adekwatnych do możliwości rozwojowych, konsekwencja w wychowaniu, przyznawanie autonomii rosnącej z wiekiem zapewniają dziecku poczucie bezpieczeństwa, prawidłowy rozwój społeczno-emocjonalny, w tym właściwe wzory zachowania, jak też korzystne warunki dla jego rozwoju poznawczego (Ziemska, 1973; Rembowski, 1980). Badania własne wykazały, iż z punktu widzenia rozwoju młodzieży należy zwrócić uwagę nie tylko na postawy wychowawcze prezentowane przez rodziców, ale również na ich percepcję przez dorastające dzieci (Płopa, 1987; Matuszewska, 1989).

Idąc tym tropem podjęto poszukiwania zależności między zachowaniami agresywnymi dorastających dziewcząt i chłopców a postawami rodzicielskimi w percepcji młodzieży.

PROBLEM BADAŃ

Na tle powyższych rozważań zarysowuje się następujący problem: Czy percepcja postaw rodzicielskich jako nieprawidłowych, ma wpływ na kształtowanie się agresji u dorastających?

Przegląd literatury przedmiotu i wynik badań pilotażowych dostarczyły podstaw do sformułowania następującej hipotezy głównej:

Percepcja postaw rodzicielskich jako nieprawidłowych warunkuje występowanie zachowań agresywnych u dorastających dziewcząt i chłopców.

Biorąc pod uwagę specyfikę różnic rozwojowych uwarunkowanych dojrzewaniem biologicznym we wszelkich funkcjach psychicznych: poznawczych, emocjonalnych, społecznych – należy oczekiwać wystąpienia zmian ilościowych i jakościowych w formach przejawianej agresji u dziewcząt i chłopców. W związku z tym postawiono następujące hipotezy szczegółowe:

H1: Percepcja postaw rodzicielskich przez dziewczęta i chłopców w okresie dorastania jest odmienna.

Oczekuje się, że wystąpią różnice w negatywnej percepcji postaw rodzicielskich między dziewczętami a chłopcami. Istota tych różnic tkwi w przesunięciu czasowym początków dojrzewania u obu płci. Dziewczęta wcześniej (o 2-4 lata) dojrzewają biologicznie niż chłopcy i w konsekwencji wcześniej występują u nich zmiany w funkcjonowaniu poznawczym i emocjonalno-społecznym. Przejawem tych zmian jest m.in. wzrost krytycyzmu wobec dotychczasowych autorytetów, zwłaszcza rodziców i trudności w kontroli emocji. W wyniku tego istnieje większe prawdopodobieństwo wystąpienia zakłóceń w relacjach dorastający – rodzice. Na tej podstawie można przypuszczać, że większe nasilenie percepcji postaw rodzicielskich jako negatywnych wystąpi wcześniej u dziewcząt niż u chłopców. (Sposób rozumienia percepcji postaw rodzicielskich jako właściwych i niewłaściwych przedstawiono w danych o metodzie).

H2: Zachowania agresywne różnią się u dziewcząt i chłopców w okresie dorastania.

Oczekuje się, że wystąpią różnice w poziomie i przejawach agresywności pomiędzy dziewczętami a chłopcami. Trudność okresu dorastania wynika nie tylko z rozchwiania równowagi nerwowo-hormonalnej, ale i z niełatwego wrastania w społeczeństwo dorosłych, które trwa dłużej (nawet o kilkanaście lat) niż dojrzewanie biologiczne (Inhelder, Piaget, 1968). Młodzież 16-17-letnia jest już dojrzała biologicznie, a nie jest – i długo nie będzie – dojrzała społecznie. Ta rozbieżność czasowa jest jednym z ważniejszych powodów powstawania konfliktów, zaburzeń w interakcjach dorastających z dorosłymi. W trudniejszych sytuacjach te zaburzenia mogą przyjmować formę reakcji agresywnych. Zgodnie z prawidłowością rozwojową o wcześniejszym wchodzeniu w okres dojrzewania przez dziewczęta oczekujemy, że właśnie z tego powodu będą one przejawiać zachowania agresywne o większym natężeniu niż chłopcy w tym samym wieku. Trudna sytuacja społeczno-ekonomiczna rodziny może przedłużyć w czasie występowanie zaburzeń zachowań charakterystycznych dla I fazy okresu dorastania (Bałandynowicz, 2001).

METODY BADAŃ

W celu zweryfikowania powyższych hipotez zaplanowano i przeprowadzono badania, w których wykorzystano Skalę Postaw Rodzicielskich autorstwa M. Płopy (1987) oraz zmodyfikowaną wersję Kwestionariusza do Badania Poziomu Agresywności według D. Wójcik (1977).

Za pomocą pierwszej techniki zebrano dane dotyczące sposobu percepcji przez dorastających postaw rodzicielskich ich matek i ojców. Skala Postaw Rodzicielskich składa się z 75 stwierdzeń dotyczących zachowania matek wobec badanego i z 75 stwierdzeń – dotyczących ojców. Skala przewiduje 5 rodzajów odpowiedzi odnoszących się do każdego stwierdzenia: prawdziwe, raczej prawdziwe, trudno mi zdecydować, raczej nieprawdziwe oraz nieprawdziwe, za które

otrzymuje się określoną liczbę punktów odpowiednio: 5, 4, 3, 2, 1. W skład każdej skali weszło po 15 stwierdzeń zarówno w wersji dla matek, jak i ojców, dlatego wyniki surowe każdej ze skal mieszczą się w granicach: 15-75 punktów. Stwierdzenia te charakteryzują pięć postaw rodzicielskich: I Postawa akceptacji – Odrzucenia, II Postawa Autonomii, III Postawa Nadmiernie Ochraniająca, IV Postawa Nadmiernie Wymagająca, V Postawa Niekonsekwentna.

Wyniki surowe są przeliczone na steny: 1-2 sten świadczy o bardzo niskich wynikach, steny 3-4 o niskich wynikach, steny 5-6 o przeciętnych wynikach, steny 7-8 o wynikach wysokich, a steny 9-10 świadczą o bardzo wysokich wynikach. Wyniki wyrażone w stenach interpretuje się jako stopień nasilenia danej postawy w kierunku pożądanym, bądź też niepożądanym. W skali akceptacji i autonomii wyniki w granicach 7-10 stena świadczą o właściwych postawach rodziców w percepcji dzieci. Natomiast wyniki w granicach 1-4 stena w tych skalach wskazują na odrzucenie i brak autonomii, czyli na postawy niewłaściwe. Z kolei wyniki od 7 do 10 stena w skalach mierzących postawy: ochraniającą, wymagającą i niekonsekwentną są interpretowane jako postawy: nadmiernie ochraniająca, nadmiernie wymagająca i niekonsekwentna. Są to wyniki świadczące o niewłaściwych postawach. Jeśli wyniki uzyskane w tych trzech ostatnich skalach zawierają się w granicach 1-4 stena, to świadczą one o postawach właściwych.

Natomiast druga metoda posłużyła do zgradowania danych na temat zachowań agresywnych u dorastających: ich rodzaju, nasilenia i częstotliwości. Metoda obejmowała pięć skal mierzących następujące przejawy agresywności: wrogość, brak kontroli nad własnymi reakcjami agresywnymi, adekwatność zachowań agresywnych, natężenie agresji i agresja fizyczna. Wyniki wszystkich skal zawierały się w przedziale od 1 do 5 punktów. W każdej ze skal suma punktów 4 i 5 wskazywał na wysoki poziom przejawów agresywności. Natomiast liczba punktów: 1 i 2 wskazywała na niski poziom przejawów agresywności (por. Tabela 1). Średnia arytmetyczna wszystkich wyników w skali została określona jako tzw. wskaźnik agresywności.

OSOBY BADANE

Badaniami objęto 86 osób w wieku od 17 do 19 lat wywodzących się ze środowiska wielkomięjskiego. Wśród badanych było 56 dziewcząt i 30 chłopców. Badania przeprowadzono w I kwartale 2002 roku. Młodzież podchodziła do badań z dużym zaangażowaniem i nie zdarzył się przypadek odmowy udziału w nich.

WYNIKI

1. Analiza wyników badań percepcji postaw rodzicielskich

Uzyskane dane pozwoliły na poznanie sposobu w jaki młodzież percypuje postawy rodzicielskie swoich matek i ojców.

Analiza statystyczna pokazuje istotne różnice między płciami w percepcji postaw rodzicielskich jako niewłaściwych ($\chi^2 = 45,91 > \chi^2_{\alpha}$, $p = 0.001$) (por. Wykres 1.).

Największe różnice w tej percepcji stwierdzono w skali:

- autonomii, gdzie 53,6% badanych dziewcząt wskazywało na wysoki poziom ograniczenia ich niezależności przez rodziców w porównaniu z 13,3% chłopców
- akceptacji, gdzie 42,9% badanych dziewcząt czuło się nieakceptowanymi przez rodziców w porównaniu z 6,7% chłopców.

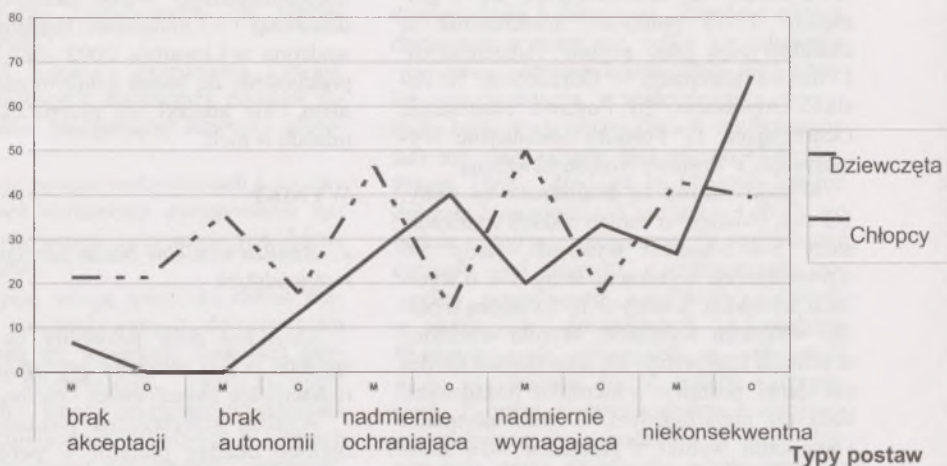
Znaczne różnice ujawniono też w percepcji postaw:

- niekonsekwentnej – aż 82,1% badanych dziewcząt uważało, że rodzice są wobec nich niekonsekwentni w porównaniu do 67% chłopców, którzy oceniali negatywnie zachowanie swych rodziców wyznaczone przez tę postawę
- wymagającej – aż 67,9% dziewcząt percypowało swych rodziców jako nadmiernie wymagających w porównaniu do 53,3% badanych chłopców.

Najmniejsze różnice między płciami wystąpiły w percepcji postawy ochraniającej. Interesujące, że nadmiernie ochranianymi czuło się więcej chłopców (67,9%) niż dziewcząt (60,7%).

Wykres 1. Percepcja postaw rodzicielskich ojców i matek jako niewłaściwych przez dziewczęta i chłopców

Częstość percepcji postaw jako niewłaściwych (%)

Dotychczas przedstawione wyniki badań wskazują, że dorastające dziewczęta bardziej negatywnie oceniają swych rodziców niż dorastający chłopcy. Wyniki badań ukazały też wyraźne różnice w percepcji postaw rodzicielskich przez dziewczęta oraz chłopców jako niewłaściwych, w odniesieniu – osobno: do matek i ojców (por. Wykres 1.).

Okazało się, że przeszło 20% badanych dziewcząt czuje się odrzuconych przez oboje rodziców (tak przez matkę, jak i przez ojca). W skali autonomii ponad 1/3 dziewcząt odbiera postawy matek jako ograniczające ich zachowanie w różnych sytuacjach i nie dostosowane do potrzeb dorastających córek (35,7%). W tej samej skali percepcja ojców jako ograniczających ich autonomię jest wyraźnie rzadsza i wynosi 17,8%. Odnośnie percepcji postawy ochraniającej wyniki pokazały, że niemal połowa dziewcząt (46,4%) czuje się nadmiernie chroniona przez matki, a jedynie 14,3% dziewcząt czuje się nadmiernie chroniona przez ojców. Połowa dziewcząt (50%) uważa, że matki mają wobec nich nadmierne wymagania, a tylko

17,9% badanych dziewcząt osądza w ten sposób postępowanie swych ojców. W skali niekonsekwencji podobny procent dziewcząt ocenia tę postawę jako niewłaściwą zarówno u matek (42,9%), jak i u ojców (39,3%).

Analiza wyników wskazuje, że badane dziewczęta w wyraźnie odmienny sposób percypują jako niewłaściwe trzy typy postaw rodzicielskich przyjmowanych przez matki i ojców, a mianowicie postawę autonomii, ochraniającą i wymagającą. Więcej dziewcząt uważa, że przede wszystkim matki ograniczają ich autonomię, stawiają im nadmierne wymagania i nadmiernie ochraniają w porównaniu do postępowania ojców. W pozostałych dwóch skalach (akceptacja i niekonsekwencja) wyniki w percepcji postaw matek i ojców przez dziewczęta nie różnią się lub różnią nieznacznie.

Z kolei dorastający chłopcy w większości czują się akceptowani zarówno przez ojców, jak i przez matki oraz odbierają zachowanie obojga rodziców jako zezwalające im na „rozumną” swobodę (por. Wykres 1.). Jednak 40% chłopców czuje się nadmiernie ochra-

nianych przez ojców i odbiera ich postępowanie jako niekonsekwentne. Natomiast w niewielkim stopniu różni się percepcja postawy nadmiernie wymagającej zaobserwowana przez chłopców u matek i ojców. Największa różnica w percepcji postaw matek i ojców ujawniła się w Skali Niekonsekwencji (40%).

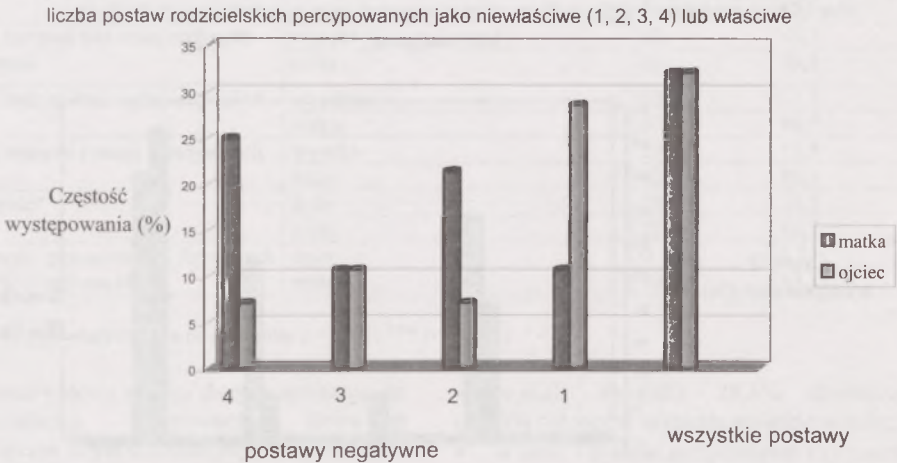
Generalnie chłopcy rzadziej oceniają jako niewłaściwe postawy swych matek niż postawy swych ojców.

Porównanie percepcji postaw rodzicielskich przez dziewczęta i chłopców wskazuje, że chłopcy – w odróżnieniu od dziewcząt – czują się w większości akceptowanymi przez oboje rodziców. Należy podkreślić, że wszyscy badani chłopcy uważają, że matki przyznają im wystarczającą autonomię. Jednak tylko 35,7% badanych dziewcząt w taki sposób osądza

postępowanie matek. Natomiast nie ma większej różnicy w percepcji tej postawy przez dziewczęta i chłopców w odniesieniu do ojców.

Duże różnice między płciami wystąpiły w skali ochraniań: 20% więcej dziewcząt niż chłopców czuje się nadmiernie ochranianymi przez matki, a aż 26% więcej chłopców czuje się nadmiernie chronionych przez ojców. Podobne proporcje w spostrzeganiu negatywnych postaw u ojców i matek stwierdzono w dwóch kolejnych skalach: nadmiernych wymagań i niekonsekwencji. I tak, więcej dziewcząt spostrzega nadmierne wymagania i niekonsekwencję w zachowaniu swych matek niż ojców. Natomiast chłopcy częściej percypują nadmierne wymagania, jak też niekonsekwencję w oddziaływaniach wychowawczych swych ojców niż matek.

Wykres 2a. Natężenie percepcji negatywnych i pozytywnych postaw rodzicielskich u dziewcząt.

Analiza statystyczna potwierdziła występowanie istotnych różnic między chłopcami a dziewczętami w negatywnej percepcji wszystkich typów postaw rodzicielskich: akceptacji ($\chi^2 = 5,90 > \chi_{\alpha}^2$, $p = 0.02$), autonomii ($\chi^2 = 19,00 > \chi_{\alpha}^2$, $p = 0.001$), ochraniającej ($\chi^2 = 17,29 > \chi_{\alpha}^2$, $p = 0.001$), wymagającej

($\chi^2 = 16,00 > \chi_{\alpha}^2$, $p = 0.001$) i niekonsekwentnej ($\chi^2 = 10,12 > \chi_{\alpha}^2$, $p = 0.01$). Całość wyników badań pokazała, że percepcja postaw rodzicielskich jako niewłaściwych częściej występowała u dziewcząt niż u chłopców.

Zebrane dane pozwalają też na poznanie natężenia percepcji postaw rodzi-

cielskich jako negatywnych. W tym celu brano pod uwagę liczbę negatywnie percypowanych postaw rodzicielskich przez jedną osobę badaną. Nie znaleziono żadnej osoby, która percypowałaby w sposób jednoznacznie negatywny pięć postaw rodzicielskich. Natomiast cztery postawy jako negatywne jednocześnie percypowało 25% badanych dziewcząt w odniesieniu do matek i tylko 7,1% - w odniesieniu do ojców. Z kolei trzy postawy w sposób negatywny percypowało 10,7% dziewcząt zarówno wobec ojców, jak i wobec matek. Dwie postawy jako niewłaściwe zauważało 21,4% dziewcząt u matek i tylko 7,1% zauważało je u ojców. Natomiast 10,7% córek percypowało w taki sposób jedną postawę u matek w porównaniu do 28,6% u ojców. Percepcję postaw rodzicielskich jako właściwych we wszystkich pięciu

skalach stwierdzono u 32,1% badanych dziewcząt (por. Wykres 2a.).

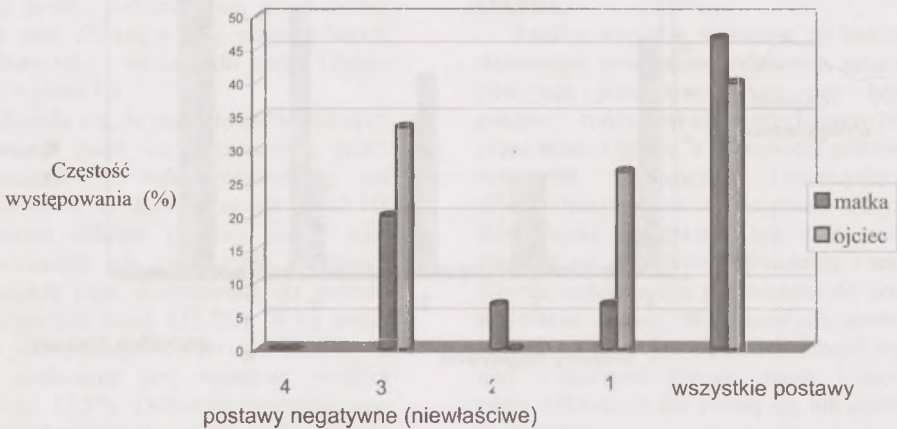
U chłopców – inaczej niż w przypadku dziewcząt – nie stwierdzono jednoczesnej percepcji czterech postaw rodzicielskich jako niewłaściwych (por. Wykres 2b.).

Trzy postawy negatywnie percypowało 20% chłopców wobec swych matek i 33,3% wobec ojców. Dwie postawy niewłaściwe u matek percypowało tylko dwóch chłopców (6,7%). Żaden z chłopców nie percypował dwóch niewłaściwych postaw rodzicielskich u swego ojca. Jedną postawę niewłaściwą zauważało u matek zaledwie 6,7% badanych chłopców, a u ojców – 26,7% chłopców.

Dla porównania – 46,7% chłopców percypowało postawę rodzicielską matek jako prawidłową, właściwą oraz 40% chłopców miało taką percepcję postaw rodzicielskich ojców (por. Wykres 2b.).

Wykres 2b. Natężenia percepcji negatywnych i pozytywnych postaw rodzicielskich u chłopców.

liczba postaw rodzicielskich percypowanych jako niewłaściwe (1, 2, 3, 4) lub właściwe

Analiza statystyczna wykazała, że natężenie percepcji postaw rodzicielskich jako niewłaściwych w odniesieniu do matek ($\chi^2 = 4,68 > \chi_{\alpha}^2$, $p = 0,05$) jest większe

u dziewcząt niż u chłopców (por. wykres 2a. i 2b.). Natomiast natężenie percepcji niewłaściwych postaw rodzicielskich prezentowanych przez ojców jest większe u synów

($\chi^2 = 16,00 > \chi^2_{\alpha}$, $p = 0.001$) niż u córek. Badano również, czy istnieje zależność między natężeniem percepcji postaw rodzicielskich jako właściwych w odniesieniu do matek i ojców, a płcią dorastających dzieci. Okazało się, że procentowo mniej córek w porównaniu z synami percypuje postawy swoich matek i ojców jako właściwe - ale różnica ta nie jest istotna statystycznie. Zatem nie została stwierdzona zależność między powyższymi zmiennymi.

Wniosek: hipoteza o istnieniu różnic w percepcji postaw rodzicielskich jako niewłaściwych między dziewczętami i chłopcami została potwierdzona.

2. Analiza wyników badań poziomu agresywności

W celu uzyskania odpowiedzi na pytanie o różnice w poziomie i formach agresywności

przejawianej przez dziewczęta i chłopców przeanalizowano wyniki badań uzyskane w kwestionariuszu, w którym wyróżniono następujące składniki agresywności: umiejętność kontrolowania zachowań agresywnych, natężenie, adekwatność reakcji agresywnych, częstotliwość oraz okazywanie wrogości w interakcjach (por. Tabela 1).

Natężenie wymienionych przejawów agresywności przyjmowało wartości z przedziału <1; 5>. Przyjęto, że dużemu natężeniu przejawów agresywności odpowiadają wartości z przedziału <4; 5>, a małemu natężeniu - wartości z przedziału < 1; 3 >.

Analiza statystyczna całości danych pokazała, że natężenie i przejawy agresywności w grupie badanych dziewcząt różnią się w sposób istotny od natężenia i przejawów agresywności w grupie badanych chłopców ($\chi^2 = 36,16 > \chi^2_{\alpha}$, $\alpha = 0.001$).

Tabela 1. Poziom agresywności u badanych

Wymiary agresywności:	Poziom przejawów agresywności:	Częstość występowania (%):	
		Dziewczęta	Chłopcy
Brak kontroli nad reakcjami agresywnymi	wysoki	50	46,7
	niski	50	53,3
Natężenie reakcji agresywnych***	wysokie	32,1	13,3
	niskie	67,9	86,7
Adekwatność reakcji agresywnych	wysoka	17,9	13,3
	niska	82,1	86,7
Wrogość**	duża	28,6	13,3
	mała	71,4	86,7
Częstość przejawiania fizycznych reakcji agresywnych	duża	0	6,7
	mała	100	93,3

(** istotność statystyczna na poziomie $p = 0.01$; *** $p = 0.001$)

Szczegółowa analiza danych wskazuje, że w wymiarach agresywności dziewcząt i chłopców uzyskano następujące wyniki:

- w skali *Brak kontroli nad reakcjami agresywnymi*: 50% dziewcząt i 46,7% chłopców wykazuje wysoki poziom przejawów agresywności;
- w skali *Natężenie reakcji agresywnych*: 32,1% dziewcząt i tylko 13,3% chłopców osiąga wysoki poziom;
- w skali *Adekwatność reakcji agresywnych*: wysoki poziom zanotowano tylko u 17,9% dziewcząt i u 13,3% chłopców;

- w skali *Wrogość*: 28,6% dziewcząt i 13,3% chłopców uzyskuje wysokie wyniki;
- w skali *Częstość przejawiania fizycznych reakcji agresywnych*: wysoki poziom ujawniają jedynie chłopcy w 6,7%.

Porównanie wyników pięciu wymiarów agresywności wśród dziewcząt i chłopców wskazuje, że w obu grupach prawie połowa badanych nie kontroluje swych reakcji agresywnych i przeszło 80% ocenia swoje zachowania agresywne jako nieadekwatne. W skali natężenia agresji wyniki są prawie

trzykrotnie wyższe u dziewcząt niż u chłopców. Także w skali wrogości dziewczęta uzyskują wysokie wyniki dwukrotnie częściej niż chłopcy (por. Tabela 1.).

Generalnie, poziom przejawów agresywności badanych dziewcząt jest wyraźnie wyższy niż chłopców. Bliższe przyjrzenie się wymiarom agresywności pokazuje, że na ten ogólny wynik ma wpływ wysoki poziom natężenia reakcji agresywnych:

($\chi^2 = 11,21 > \chi_{\alpha}^2$, $p = 0,001$) oraz wysoki poziom wrogości wobec innych ludzi:

($\chi^2 = 7,72 > \chi_{\alpha}^2$, $p = 0,01$).

Natomiast zmienna płeć nie różnicuje w sposób istotny wyników w skalach: Brak kontroli nad reakcjami agresywnymi, Adekwatność zachowań agresywnych, ani w skali Częstości przejawiania agresji fizycznej skierowanej na inną osobę.

Wniosek: wyniki badań wskazują, że poziom przejawów agresywności w dwóch skalach jest istotnie różny u dziewcząt i chłopców. Tym samym hipoteza H_2 głosząca, że zachowania agresywne różnią się u dziewcząt i chłopców w okresie dorastania, została częściowo potwierdzona.

3. Zależność między percepcją postaw rodzicielskich jako niewłaściwych a poziomem agresywności młodzieży.

Zgodnie z hipotezą główną oczekiwano wystąpienia zależności między percepcją postaw rodzicielskich jako niewłaściwych (por. Wykres 2a i 2b) a zachowaniami agresywnymi u dorastających dziewcząt i chłopców (por. Tabela 1.).

Analiza statystyczna potwierdziła nasze przypuszczenie dotyczące występowania związku między poziomem agresywności a percepcją postaw rodzicielskich jako niewłaściwych tylko u dziewcząt:

$\chi^2 = 6,44 > \chi_{\alpha}^2$, $p = 0,02$.

Natomiast w grupie chłopców zależność między agresją, a percepcją postaw rodzicielskich jako niewłaściwych okazała się nieistotna statystycznie.

Potwierdzenie powyższych zależności przyniosła analiza korelacji. Okazało się, że zachowania agresywne dziewcząt są pozy-

tywnie skorelowane z ich percepcją postaw rodzicielskich jako niewłaściwych ($r = 0,77$, $t = 2,77 > t_{\alpha}$, $p = 0,01$).

Natomiast w przypadku chłopców korelacja ta okazała się nieistotna statystycznie, a jej kierunek był ujemny w stosunku do ojców ($r = -0,23$, wynik nieistotny statystycznie). Wniosek: hipoteza główna została częściowo potwierdzona.

DYSKUSJA I PODSUMOWANIE

W świetle przedstawionych wyżej wyników badań nasze przypuszczenie o wzajemnych oddziaływaniach między percepcją postaw rodzicielskich jako niewłaściwych a poziomem agresji u dorastających okazało się zasadne.

Dziewczęta w wieku 17-19 lat, które percypowały w taki sposób postawy swoich rodziców, przejawiały jednocześnie wysoki poziom agresji. Natomiast w tym samym przedziale wiekowym w grupie chłopców nie stwierdzono takiej zależności.

Interesująco przedstawia się rozkład wyników dotyczących percepcji postaw rodzicielskich przez młodzież z uwzględnieniem zmiennej, jaką jest płeć. Okazało się, że surowsze w ocenie rodziców – a w szczególności matek – są dziewczęta. Natomiast oceny rodziców formułowane przez chłopców są wyraźnie łagodniejsze: czują się oni w większości akceptowani przez matki a wszyscy - czują się akceptowani przez ojców.

Wyniki te wydają się nam szczególnie zastanawiające, gdyż wskazują na duże niezadowolenie dziewcząt z relacji z rodzicami. Uzyskany obraz pokazuje, że współczesne dziewczęta czują się nadmiernie ochraniane i ograniczane przez rodziców. Uważają, że rodzice stawiają im nadmierne wymagania i postępują wobec nich niekonsekwentnie. W rezultacie te ograniczenia i wymagania rodzicielskie są częściej konfliktogenne w przypadku dziewcząt niż chłopców. Należy tu zauważyć, że odmienne traktowanie córek i synów jest zgodne z normami występującymi w naszej kulturze, gdzie wobec dziewcząt stosuje się większą presję socjalizacyjną niż wobec chłopców. W rodzinie polskiej

w porównaniu z zachodnimi modelami wychowania postawy rodzicielskie okazywane w stosunku do córek i synów znacząco się różnią. Otóż zachowania rodziców względem synów są bardziej permissywne niż wobec córek, przez co rzadziej dochodzi do konfliktów angażujących rodziców i synów.

Kolejną z przyczyn dużego natężenia percepcji postaw rodzicielskich jako niewłaściwych przez dorastających może być traktowanie ich jak małe dzieci przez rodziców, którzy jakby nie zauważają zmieniających się potrzeb rozwojowych swojego potomstwa. W konsekwencji młodzi ludzie mają niez-

spokojone potrzeby autonomii, samodzielności, akceptacji własnej osoby. Na tym tle dochodzi do konfliktów w rodzinie i odsuwania się emocjonalnego dorastających od ich rodziców. A stąd tylko krok do zachowań agresywnych.

Różnice związane z oddziaływaniami wychowawczymi i społecznymi w traktowaniu dziewcząt i chłopców przez rodziców nakładają się na różnice w dojrzewaniu biologicznym między płciami. Te wzajemne relacje między naturą a kulturą sprzyjają występowaniu agresywności u dorastających.

LITERATURA:

- Balandynowicz A. (2001), Postawy profesjonalistów wobec problemu wychowania dzieci. [w:] M. Binczycka-Anholcer (red.), *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*, 60-80. Warszawa-Poznań: PTHP.
- Bandura A., Walters R.H. (1968), *Agresja w okresie dorastania*. Warszawa: PWN.
- Inhelder B., Paget J. (1968), *Od logiki dziecka do logiki młodzieży*. Warszawa: PWN.
- Liberska H., Matuszewska M. (2001), Wybrane czynniki i mechanizmy powstawania agresji w rodzinie. [w:] M. Binczycka-Anholcer (red.), *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*, 80-88. Warszawa-Poznań: PTHP.
- Matuszewska M. (1989), Percepcja postaw rodzicielskich i jej oddziaływanie na rozwój osobowości dzieci. *Psychologia Wychowawcza*, 4, 354-361.
- Obuchowska I. (2001), Agresja dzieci w perspektywie rozwojowej. [w:] M. Binczycka-Anholcer (red.), *Agresja i przemoc a zdrowie psychiczne*, 45-60. Warszawa-Poznań: PTHP.
- Płopa M. (1987), Skala postaw rodzicielskich. *Psychologia Wychowawcza*, 5, 553-567.
- Przetacznik-Gierowska M., Tyszkowa M. (1996), *Psychologia rozwoju człowieka*. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.
- Rembowski J. (1979), Postawy rodzicielskie w odczuciu młodzieży dorastającej. [w:] M. Ziemska (red.), *Rodzina i dziecko*, 214-226. Warszawa: PWN.
- Vasta R. Haith M.M., Miller S.A. (1995), *Psychologia dziecka*. Warszawa: WSiP.
- Wójcik D. (1977), *Środowisko rodzinne a poziom agresywności młodzieży przestępczej i nieprzestępczej*. Warszawa: Ossolineum PAN.
- Ziemska M. (1973), *Postawy rodzicielskie*. Warszawa: WP.
- Żebrowska M. (1975), *Psychologia rozwojowa dzieci i młodzieży*. Warszawa: PWN.